

УДК 378 (477) (09)

DOI https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-1.21

Войналович Л. П.

АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗМІСТОВИХ ЗАСАД ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ДЛЯ ШКІЛ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УМОВАХ СУЧАСНОГО ПОЛІЕТНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Зроблено пошук ефективних шляхів задоволення культурно-освітніх потреб національних меншин у галузі професійної педагогічної освіти в умовах сучасного поліетнічного середовища. У цьому зв'язку наголошено, що особливо гостро питання збереження й використання мови як засобу національної самоідентифікації постає перед національними меншинами, що проживають в умовах багатонаціонального суспільного середовища України. З огляду на це особливого значення набуває історичний досвід та осмислення процесів, пов'язаних з національно-культурним будівництвом 20–30-х років ХХ століття. Саме в цей період були створені оптимальні умови для задоволення національних культурно-освітніх потреб різних національних меншин, у тому числі в галузі професійної педагогічної освіти.

У дослідженні особливу увагу приділено розгляду питання використання досвіду змістових і процесуальних засад підготовки педагогічних кадрів для шкіл національних меншин. Представлено аналіз набутого досвіду підготовки вчителів для кадрового забезпечення шкіл національних меншин в Україні в 20–30-х роках ХХ століття. Проаналізовано досвід змістових засад підготовки вчителів для шкіл національних меншин в 20–30-х роках ХХ століття з змістовими характеристиками підготовки вчителів для шкіл національних меншин на сучасному етапі розвитку поліетнічного суспільства. Доведено, що звернення до досвіду підготовки національних педкадрів в Україні в 20–30-х роках ХХ століття і актуалізація його у сучасних умовах має суттєве значення для осмислення і пошуку шляхів ефективного розвитку сучасного поліетнічного освітнього середовища та підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів для шкіл національних меншин.

Ключові слова: зміст підготовки, школи національних меншин, поліетнічне середовище, сучасна система освіти, практична професійно-педагогічна підготовка.

Оцінюючи провідні ознаки нашого часу, котрі здійснюють суттєвий вплив на всі аспекти розвитку сучасної цивілізації, можна зауважити, що поряд зі стрімким розвитком процесів економічної, політичної та культурної глобалізації важливою є проблема збереження його етнічного і мовного розмаїття. Враховуючи національний склад населення України, де за даними Всеукраїнського перепису населення (2001) проживають представники понад 130 національностей і народностей, а мовна карта нараховує близько 79 мов, важливе місце у формуванні сучасної етнополітики займають проблеми забезпечення культурно-освітніх, мовних та інших запитів різних етнічних та національних груп [7]. Особливо гостро питання збереження й використання мови як засобу національної самоідентифікації постає перед національними меншинами, що проживають в умовах багатонаціонального суспільного середовища. З огляду на це особливого значення набуває історичний досвід та осмислення процесів, пов'язаних з національно-культурним будівництвом 20–30-х років ХХ століття. Саме в цей період були створені оптимальні умови для задоволення національних культурно-освітніх потреб різних національних меншин, у тому числі в галузі професійної педагогічної освіти.

Окремі аспекти динаміки процесу історичного розвитку етнонаціональної освіти в окремих регіонах України були предметом дослідження в наукових розвідках різних українських дослідників, а саме: С. А. Вишневського, О. С. Гончарової, О. І. Жуковського, І. П. Задерейчук, Т. М. Кондратюк, Л. Л. Місінкевич, О. О. Обидьонової, Н. В. Рудницької, Н. А. Сейко та ін. Висвітленням питань задоволення освітніх потреб різних національних меншин на загальноосвітньому і професійному рівнях присвячені праці таких науковців як І. А. Балуби, Е. Ш. Бекірової, Н. Л. Кротік, Н. І. Мельник, Л. Д. Наседкіної, В. М. Орлик, С. І. Очеретянка та ін. В цих дослідженнях на багатому документальному матеріалі висвітлено соціально-економічні і політичні умови розвитку освітньої політики, приділено достатньо уваги становленню та розвитку початкових і середніх загальноосвітніх закладів, дослідженню діяльності республіканських і місцевих органів політичного керівництва та державного управління щодо національних меншин. Однак змістова й процесуальна сторони професійно-педагогічної підготовки вчителів для шкіл національних меншин все ще розкриті недостатньо.

Враховуючи відсутність системного дослідження змістового і процесуального аспекту професійно-педагогічної підготовки вчителів для шкіл національних меншин, а також відсутність наукових розвідок з проблеми актуалізації змістових засад підготовки вчителів для шкіл національних меншин в умовах міжкультурної інтеграції зумовили актуальність дослідження.

Мета дослідження – проаналізувати досвід змістових і процесуальних засад підготовки вчителів для шкіл національних меншин в 20–30-х роках ХХ століття з змістовими характеристиками підготовки вчителів для шкіл національних меншин на сучасному етапі розвитку поліетнічного суспільства.

З метою практичного забезпечення прав на навчання мовою національних меншин, які проживають на теренах нашої країни, функціонує розгалужена мережа загальноосвітніх навчальних закладів (або класів) із навчанням мовами національних меншин: російською, угорською, румунською, польською, молдовською, кримськотатарською. Так, у 2007/2008 навчальному році функціонувало 16974 (3756033 учня)

загальноосвітніх шкіл з навчанням на українській мові, на російській – 1253 (442038 учнів), на румунській – 92 (20058 учнів), на угорській – 70 (12834 учня), на кримськотатарській – 15 (3115 учнів), на молдовській – 7 (2409 учнів), на польській – 5 (1236 учнів) [2]. Також слід відзначити, що російську мову як предмет вивчає 1485931 учень, українську – 1285477 учнів, кримськотатарську – 26593, болгарську – 10822, польську – 5533, молдовську – 1335, єврейську – 1970, угорську – 1454, гагаузьку – 897, латинську – 647, грецьку – 217, румунську – 174. Крім цих мов факультативно вивчається японська, китайська, корейська, італійська, турецька, французька, чеська, французька, арабська, татарська, ромська, вірменська мови [3, с. 18]. Успішне функціонування зазначеної мережі загальноосвітніх шкіл потребує підготовки кваліфікованих професійно-педагогічних кадрів, які б володіли мовами цих національних меншин. З огляду на це у контексті нашого дослідження нам уявляється доцільним проаналізувати навчальний план Житомирського державного університету імені І. Франка на 2008/2009 н. р. (навчальний план підготовки вчителя української мови і літератури, англійської або німецької або польської мови та зарубіжної літератури) та навчальний план підготовки вчителів для шкіл національних меншин Київського польського інституту соціального виховання (ІСВ) на 1932/1933 н. р. (не беручи до уваги дисципліни політпросвітницького характеру) задля аналізу досвіду змістових засад підготовки вчителів для шкіл національних меншин. Проаналізуємо навчальний план підготовки вчителів-філологів для польських освітніх закладів Житомирського державного університету на 2008/2009 н. р. [1, с. 242–246]. З навчального плану видно, що термін навчання 2008/2009 н. р. складає п'ять років. Підготовка майбутнього фахівця поділялася на три основні цикли: гуманітарна та соціально-економічна підготовка, природничо-наукова підготовка, професійна та практична підготовка. Перші два цикли дисциплін мають на меті розширення світогляду студентів щодо питань соціально-економічного та історико-політичного розвитку і складають 18 % від загальної кількості годин. Дисципліни цих двох циклів за своїм складом на сучасному етапі підготовки майже аналогічні дисциплінам навчального плану Київського польського ІСВ на 1932/1933 н. р. (не беручи до уваги дисципліни політпросвітницького характеру) [1, с. 228]. Порівняння педагогічного циклу обох навчальних планів дає підстави говорити про більш різноманітний та насичений перелік предметів цього циклу на сучасному етапі підготовки національних педкадрів. Особливістю цього циклу дисциплін на сучасному етапі є наявність варіативної частини дисциплін за вибором університету у складі циклу професійно-педагогічної підготовки, які вивчаються студентами протягом усього терміну навчання (що було відсутнє в аналогічному циклі дисциплін Київського ІСВ), а також наявність дисциплін за вибором студента, таких як лінгвістичний аналіз художнього тексту, літературне краєзнавство, порівняльна типологія іноземної (польської) та української мов. До обов'язкових предметів науково-предметного компоненту, спрямованих головним чином на формування загальних теоретичних засад мовознавчої і літературознавчої підготовки, на сучасному етапі відносяться: вступ до мовознавства, вступ до літературознавства, історія зарубіжної літератури, антична література та література Середніх віків і Відродження та ін. Спеціалізована фахова підготовка представлена наступними спеціальними навчальними курсами: література країн, мова яких вивчається, методика навчання іноземної мови (польської), спецкурс з методики навчання іноземної мови (польської), практичний курс іноземної мови (польської), теоретичний курс іноземної мови (польської), методика навчання зарубіжної літератури. Особливістю навчального плану підготовки вчителів для шкіл національних меншин на сучасному етапі є також введення такого відсутнього в досліджуваній період предмета, як лінгвокраїнознавство (на II і III курсах) та виділення годин на факультативні дисципліни, а саме – факультатив з чеської мови (на II курсі). Щодо предметів педагогічного циклу, то порівняння обох планів засвідчує що на сучасному етапі підготовки національних педкадрів педагогічна підготовка є більш насиченою, зокрема, завдяки включенню до їх складу практикуму з виховної роботи та етнопедагогіки. Можна підкреслити також такі відмінності, як, наприклад, більш глибокий мовознавчий та порівняльно-історичний екскурси у витоки національної мови у планах 30-х років і більш прагматичний характер мовної підготовки сьогодні.

Аналізуючи зміст підготовки учителів для шкіл національних меншин на сучасному етапі, ми вважаємо, що професійна підготовка майбутніх національних учителів все ще залишається недостатньо національно зорієнтованою. Попри наявність у навчальних планах ряду дисциплін національного характеру (історія національної мови, лінгво-/країнознавство, література країн, мова яких вивчається), на наш погляд, у зміст підготовки національних педкадрів варто внести доповнення, пов'язані з ґрунтовнішим опануванням і вдосконаленням володіння культурологічним аспектом цієї підготовки. Не менш важливим питанням в умовах розвитку сучасного поліетнічного суспільства є також питання вивчення майбутніми педагогами шкіл національних меншин ряду спеціальних дисциплін національно-культурологічного характеру, таких як національної культури, побуту, традицій, фольклору, історії, географії історичної батьківщини тощо.

Важливим компонентом практичної професійно-педагогічної підготовки вчителів до роботи в національних школах є також педагогічна практика. Враховуючи досвід організації і проведення педпрактики 20–30-х років ХХ століття, з метою наближення теоретичного навчання до практичної підготовки майбутніх учителів національних шкіл, ознайомлення зі специфікою роботи цих закладів, а також сприяння їх професійному становленню, студентам національних професійно-педагогічних навчальних закладів педпрактику варто було б проходити у школах (класах) для національних меншин. Причому, з нашого погляду, проходження педпрактики студентами потрібно розпочинати не з другого (як це робиться зараз), а з першого року

навчання, щоб педпрактика пронизувала увесь процес навчання у вищій педагогічній школі – від першого до останнього курсу. Значним досягненням вищої професійно-педагогічної школи для національних меншин 20-х років було також створення та функціонування досвідно-показових шкіл, що функціонували при національних професійно-педагогічних навчальних закладах. На наш погляд, цілком виправданою і слушною є ідея відновлення статусу таких «зразкових» національних шкіл-комплексів, які б не тільки демонстрували досконалі зразки навчально-виховної роботи і слугували базою для проходження студентами педпрактики, сприяючи фаховому зростанню майбутніх національних педкадрів, а й були б своєрідними майданчиками для науково-дослідної та методичної роботи відповідних національних кафедр. Також наступним актуальним компонентом практичної професійно-педагогічної підготовки вчителів до роботи в національних школах є також педагогічна практика. Враховуючи досвід організації і проведення педпрактики 20–30-х років ХХ століття, з метою наближення теоретичного навчання до практичної підготовки майбутніх учителів національних шкіл, ознайомлення зі специфікою роботи цих закладів, а також сприяння їх професійному становленню, студентам національних професійно-педагогічних навчальних закладів педпрактику варто було б проходити у школах (класах) для національних меншин. Причому, ми переконані, що проходження педагогічної практики студентами потрібно розпочинати не з другого (як це робиться на сучасному етапі підготовки педагогічних кадрів для шкіл національних меншин), а з першого року навчання, щоб педагогічна практика пронизувала увесь процес навчання у вищій педагогічній школі – від першого до останнього курсу, як це практикувалося в 20-х роках ХХ століття [2, арк. 8]. У цьому зв'язку варто зазначити, що значним досягненням вищої професійно-педагогічної школи для національних меншин 20-х років було також створення та функціонування досвідно-показових шкіл, що функціонували при національних професійно-педагогічних навчальних закладах [6, с. 58]. На наш погляд, цілком виправданою і слушною є ідея відновлення статусу таких «зразкових» національних шкіл-комплексів, які б не тільки демонстрували досконалі зразки навчально-виховної роботи і слугували базою для проходження студентами педпрактики, сприяючи фаховому зростанню майбутніх національних педкадрів, а й були б своєрідними майданчиками для науково-дослідної та методичної роботи кафедр відповідних національних професійно-педагогічних закладів. Ще одним цікавим моментом практичної професійно-педагогічної підготовки вчителів до роботи в школах національних меншин 20-х років ХХ століття було те, що не дивлячись на наявність офіційних планів і програм, допускалась можливість творчого підходу до її змісту, що відображалось у вигляді змін на розгляд керівництва і методичних комітетів кожного вищого педагогічного закладу. У різних педагогічних вузах існували такі види практики: педагогічна (на дитмайданчиках, у трудшколі, піонерзагоні), виробнича – пов'язана з сільськогосподарським чи індустріальним ухилом (на фабриці, заводі, радгоспі, колгоспі) та громадсько-політична (у сільрадах, сільбудах, бібліотеках, гуртках тощо). Як бачимо, зміст практичної професійно-педагогічної підготовки майбутніх національних учителів був насиченим і різноманітним. Порівняльний аналіз змісту і проведення практики на сучасному етапі і досвіду минулого зміцнює нас у думці, що в сучасних умовах діапазон організації практичної професійно-педагогічної підготовки вчителів звужений, так як він обмежується лише середніми загальноосвітніми закладами, літніми оздоровчими закладами, діалектологічною (соціолінгвістичною) та фольклорною (літературно-краєзнавчою) практикою [1, с. 246]. З огляду на це, ми вважаємо, що для збагачення змісту практичної підготовки педагогічних кадрів шкіл національних меншин у наш час варто розглянути питання наділення національних педагогічних вузів правом доповнювати практичну підготовку деякими її видами. Так, з метою ґрунтовнішого ознайомлення з особливостями місцевого краю, вивчення побуту і життя різних етнічних спільнот, до змісту практичної підготовки можна завести аграрно-індустріальну або політехнічну практику студентів у місця компактного проживання національних меншин залежно від спеціалізації регіону (області), в якому розташований навчальний заклад. Розвиваючи цю проблему ширше, вартим уваги є також ідея організації та проведення етнологічних і фольклорних експедицій у місця компактного проживання відповідних національних меншин з метою глибшого вивчення та збереження і передачі нащадкам культурної спадщини відповідної національності. Крім цього доцільно також застосовувати екскурсійну методику вивчення економіки, історії, географії, етнографії, суспільного життя регіону шляхом проведення екскурсій на природу, в різні державні та громадські установи для ознайомлення з їх завданням і діяльністю тощо, яка у 20-х роках широко використовувалася вищими національними закладами. З метою підготовки не тільки кваліфікованого педагога, а й громадського працівника, який умів би працювати з масами, досконало знати середовище компактного проживання певної національності й умови, в яких функціонує національна школа, на нашу думку, до змісту практичної підготовки повинна також увійти громадсько-політична практика (що було характерно для змісту професійно-педагогічної підготовки для початку 20-х років [4, арк. 84 зв.]), яка б передбачала: політосвітню роботу студентів серед представників тих чи інших національностей, проходження практики в національних громадських організаціях, культурно-освітніх центрах, гуртках, залучення студентів до випуску освітньої і методичної літератури мовами національних меншин, організацію та проведення культурно-масової роботи шляхом пропагування національної культури, традицій, історії, різноманітних суспільно-корисних заходів серед представників різних національностей тощо.

Висновки. Таким чином, звернення до досвіду підготовки національних педкадрів в Україні в 20–30-х роках ХХ століття і актуалізація його у сучасних умовах має суттєве значення для осмислення

і пошуку шляхів ефективного розвитку сучасного поліетнічного освітнього середовища та підготовки кваліфікованих педагогічних кадрів для шкіл національних меншин.

Використана література:

1. Войналович Л. П. Підготовка вчителів для шкіл національних меншин в Україні (20–30-ті рр. XX століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2011. 274 с.
2. Звіти про діяльність відділів Головопрофосвіти та статистичні відомості про них, 17 лютого–24 листопада 1923 р. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 3. Спр. 221. 149 арк., арк. 41.
3. Кротик Н. Л. Становлення і розвиток єврейської освіти в Україні (20 – 30 рр. XX століття) : дис.... канд. пед. наук : 13.0001. Житомир, 2007. 270 с.
4. Матеріали про культурно-освітню роботу серед болгарського населення (протоколи, звіти, відомості, листування), 19 жовтня 1924 р.–31 грудня 1925 р. ЦДАВО України (Центр. держ. архів вищ. органів влади та упр. України). Ф. 166. Оп. 4. Спр. 114. 209 арк., арк. 32, 84 зв., 85.
5. Мовна політика в освіті України: стан, проблеми, перспективи. URL: <http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/article> (дата звернення: 08.06.2019)
6. Орехов Д. О практике студентов педВУЗов. *Шлях освіти*. 1924. № 8. С. 58–76.
7. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 р. URL: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (дата звернення: 23.06.2019)

References:

1. Voinalovych L. P. (2011). Pidhotovka vchyteliv dlia shkil natsionalnykh menshyn v Ukraini (20–30-ti rr. XX stolittia) [Training teachers for schools of national minorities in Ukraine (20–30's of the 20th century)]. *Candidate's thesis*. Zhytomyr [in Ukrainian].
2. Zvity pro diialnist viddiliv Holovprofosvity ta statystychni vidomosti pro nykh, 17 liutoho–24 lystopada 1923 r. [Reports on the activities of the departments of the General Education Offices and statistics on them, February 17 – November 24, 1923]. TsDAVO Ukrainy (Tsent. derzh. arkhiv vyshch. orhaniv vlady ta upr. Ukrainy). F. 166. Op. 3. Spr. 221. 149 ark., ark. 41 [in Ukrainian].
3. Krotik N. L. (2011). Stanovlennia i rozvytok yevreiskoi osvity v Ukraini (20 – 30 rr. XX stolittia) [Formation and development of Jewish education in Ukraine (20-30 years of XX century)]. *Candidate's thesis*. Zhytomyr [in Ukrainian].
4. Materialy pro kulturno-osvitniu robotu sered bolharskoho naseleння (protokoly, zvity, vidomosti, lystuvannia), 19 zhovtnia 1924 r.–31 hrudnia 1925 r. [4. Materials on cultural and educational work among the Bulgarian population (protocols, reports, information, correspondence), October 19, 1924 – December 31, 1925]. TsDAVO Ukrainy (Tsent. derzh. arkhiv vyshch. orhaniv vlady ta upr. Ukrainy). F. 166. Op. 4. Spr. 114. 209 ark., ark. 32, 84 zv., 85 [in Ukrainian].
5. Movna polityka v osviti Ukrainy: stan, problemy, perspektyvy [Language Policy in Ukrainian Education: current state, problems, prospects] URL: <http://www.scnm.gov.ua/control/uk/publish/article> (data zvernennia: 08.06.2019) [in Ukrainian].
6. Orekhov D. (1924). O praktike studentov pedVUZov. [About the practice of students of pedagogical universities]. *Shliakh Osvity*, issue 8, 58–76 [in Russian].
7. Pro kilkist ta sklad naseleння Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naseleння 2001 r. [About the number and population composition of Ukraine according to the results of the All-Ukrainian Population Census 2001] URL: <http://www.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (data zvernennia: 23.06.2019) [in Ukrainian].

Voinalovych L. P. Actualization of content aspects of teachers' training for schools of national minorities in conditions of multiethnic environment

The article highlights the search for effective ways of satisfying the cultural and educational needs of national minorities in the field of teachers' training in the modern multiethnic environment. In this regard, it is emphasized that the issue of preserving and using the language as a means of national self-identification is particularly urgent among national minorities living in Ukraine's multinational social environment. In this connection, historical experience and understanding of the processes connected with the national and cultural construction of the 1920s and 1930s become especially important. During this period favorable conditions were created to satisfy the cultural and educational needs of different national minorities, including in the field of teachers' training.

The study pays special attention to consideration of the ways of using the experience of the content and procedure aspects of teachers' training for schools of national minorities. The analysis of the acquired experience of teachers' training for schools of national minorities in Ukraine in the 20-30s of the 20-th century is presented. The experience of the content fundamentals of teachers' training for schools of national minorities in the 20-30s of the 20-th century with the content characteristics of teachers' training for schools of national minorities at the present stage of the development of a polyethnic society is analyzed. It is proved that the appeal to the experience of teachers' training for schools of national minorities in Ukraine in the 20-30s of the 20-th century and its actualization in the present conditions is essential for understanding and finding ways to effective development of a modern multiethnic educational environment and for training qualified teaching staff for schools of national minorities.

Key words: content of training, schools of national minorities, multiethnic environment, modern system of education, practical teachers' training.